

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА НА БАН – НАСТОЯЩЕ И БЪДЕЩЕ
ст.н.с. д-р Динчо Кръстев, Директор на ЦБ на БАН, E-mail: dincho@cl.bas.bg

Безспорен факт е, че през последните години Централната библиотека на БАН се открии като методологично и технологично водеща библиотека в България. Преминаването на цялостния технологичен цикъл на библиотеката към едни от най-съвременните международни формати, стандарти и софтуерни платформи бе и все още е труден, новаторски за България процес. Солидна база за този успех са редица научно-приложни разработки, уникални за страната, дело както на научните сътрудници, така и на групата от системни-библиотекари на ЦБ.

Очевидно, за да се съхранят и развият тези успехи, за да има адекватна роля и място в структурата на БАН и страната, ЦБ трябва да има виждане за световните информационни тенденции и процеси, а от там и правилно поставени научно-приложни цели и задачи, съобразени с конкретната българска обстановка. Анализът на състоянието и промените, настъпващи в една интердисциплинарна среда като библиотечно-информационната, е трудна задача. Той може да бъде феноменологичен или исторически, оптимистичен или песимистичен, футурологичен или традиционен. Независимо от неговото съдържание обаче, той винаги е повече или по-малко оценъчно-аналитичен. Оценъчният процес, за разлика от аналитичния, обикновено носи неявен, имплицитен характер. Възниква необходимост от съзнателна рефлексия, която има за свой предмет различните аналитично-оценъчни “позиции”, които заемат водещите професионалисти и институции в света в тази област по отношение на настъпващите съдържателни, социални и технологични промени.

Освен за библиотеки, а така също и за библиотечно-информационни институции, за информационна среда, в която те функционират, започва да се говори след Втората световна война. Появи се един нов “език” — езикът на информатиката. Като правило, терминът “информация”, се използва без да бъде строго дефиниран. Това обстоятелство е продиктувано от факта, че няма единомислие по дефинирането на термина „информация” и какво представлява предметът на интердисциплинарна наука като информатиката. Предметът на т. нар. информационни науки е толкова широк и размит, че на практика те престават да бъдат науки в по-тесния смисъл на това понятие. Всъщност информатиката, като продукт на човешката култура, е може би най-яркият съвременен пример, характеризиращ юдео-християнската цивилизация, като един опит за овладяване (макар и временно) на ентропията, разбираана в по-широк смисъл. Според тези, макар и не много строги разбирания, **информатиката разглежда въпроси за генериране, разпространение, организация, търсене и използване на зафиксиранията по различен начин информация.** Последната може да се използва за различни цели и е достъпна чрез *класическата библиотека* и обслужващите я информационни системи, а днес най-вече, чрез различните *Интернет библиотеки, информационни масиви и бази данни.*

Всичко това свидетелства за изменения във формите на записване и съхранение на информацията, а също така и за значително разширяване на начините за достъп до нея. Необходимо е ново, по-модерно схващане за библиотеката, което да отчита промените и да е адекватно на динамиката на съвременните процеси.

През последните десетина години се наложи едно по-широко **определение за библиотеката** като понятие и институция. Според него, библиотеката е всичко, в което се съхранява някаква записана информация, организирана по определени критерии, до която е обезпечен достъп. От тази гледна точка библиотека е не само традиционната библиотека, но и всеки магазин за книги, музеи, група от файлове, организирани по някакъв начин и разбира се експоненциално растящите като обем Интернет информационни масиви и бази данни.

Без съмнение, подобно широко схващане за библиотеките отразява реалните взаимоотношения между различните субекти и институции, функциониращи на информационния пазар. Едновременно с това, то е твърде абстрактно, обединява под един знаменател обществени институции с различни задачи, цели и технологии. Ето защо аз предпочитам да говоря за **библиотеката като специфичен тип институция**, която има своя собствена история. Заслужава да се отбележи, че наивният възглед от 60-те — 70-те г. на 20 в. за предстоящото изчезване не само на хартиените носители, но и на информационните посредници (медиатори), каквато бе и все още е библиотеката, днес не се споделя почти от никого. Големите информационни клиенти и потребители имат нужда, като правило, от **добре структурирана информация**, метайнформация, „знание”. Икономическият анализ показва, че даже за най-големите корпоративни структури в света не е ефективно да развиват собствени звена за тези цели. Въпросът е доколко и как съществуващите библиотечно-информационни звена ще могат да бъдат сред водещите в тази сфера. Естествен е и въпросът за перспективите за развитие на библиотечно-информационната среда в световен и национален мащаб, а от там и задачите, в това число и научно-приложни, които ЦБ на БАН трябва да решава в краткосрочен и дългосрочен план.

1. Статут на ЦБ на БАН

Централната библиотека на Българската академия на науките е една от най-големите научни библиотеки в страната. Нейната основна мисия е да обслужва българската наука и като съчетава традиционните и модерни технологии и услуги да се изгражда и развива като **съвременен библиотечно-информационен център**, свързан с всички подобни структури у нас и в света. Нейните водещи цели и задачи са неразривно свързани със стратегията за развитие на Българската академия на науките, с националните интереси и световните тенденции за опазване на културно-историческото книжовно наследство и за информационно осигуряване на научните и приложни изследвания.

Централната библиотека на Българската академия на науките е **първата научна библиотека в България**, създадена в края на м. септември 1869 г. в Браила, Румъния, едновременно с Българското книжовно дружество като негова книжовна сбирка. В продължение на 138-годишната история на Библиотеката, членовете на БАН дават своя принос, за да се изгради и утвърди като национален център за книжнина и като информационна база за фундаментални и приложни научни изследвания. Структурният облик на ЦБ се оформя през 50-те г. на 20 в., когато се създава **академичната библиотечна мрежа** от специални библиотеки на постоянните научни звена на БАН и се разгръщат дейности за изграждане на академичен фонд за библиотечно-информационно обслужване на научния потенциал на БАН и страната.

Днес ЦБ на БАН е **многоотраслова научна библиотека** с отговорност за изграждане и организация на националния библиотечен фонд и за библиотечно-информационно обслужване с българска и чуждестранна литература и достъп до чужди бази данни в областта на математическите, физическите, химическите, биологическите науки, науките за Земята, техническите, хуманитарните и социалните науки. Тя организира и управлява мрежа от **49 специални библиотеки**. **Основните насоки** на дейността ѝ са ориентирани към: **създаване и участие** в национални и международни информационни мрежи и системи, договори и проекти за координация и кооперация при изграждане на академичния фонд и неговото опазване, бази данни за информационно осигуряване на научните и приложни изследвания и разработки; **осъществяване** на научноизследователска, научно-приложна, издателска и внедрителска дейности в областта на библиотекознанието, специалната библиография, библиотечно-информационните технологии; **поддържане и разширяване** на активен обмен на библиотечни документи и информация със сродни институции в страната и чужбина; **предоставяне** на информация за науката в България на национални и международни институции, издания, компютърни мрежи и системи; **осигуряване** на база за обучение на студенти в областта на библиотечно-информационните науки (вж Правилник на ЦБ на БАН, приет от Общото събрание на БАН на 24 юни 1996г.).

2. Библиотечен фонд на ЦБ, нови информационни носители, структурни изменения — състояние, тенденции и перспективи

Към края на 2006 г. **единният библиотечен фонд** на БАН наброява 1,921,605 библиотечни единици, от които 1,036,632 библиотечни единици книги, 857,472 библиотечни единици периодични издания и 27,501 библиотечни единици специални видове издания. В ЦБ се намират 616,033 библиотечни единици, а в библиотечната мрежа 1,305,572 библиотечни единици. Годишният прираст през последната година е 32,756 библиотечни единици, от които 7,695 - книги, 24,674 - периодични издания и 387 - специални видове издания. (5,179 на руски език, 9,490 на английски език; 1,254 - на немски език и т.н.).

Централната библиотека създава, развива и опазва академичния библиотечен фонд в областта на природо-математическите, техническите, хуманитарните и обществените науки. Централизираното комплектуване се осъществява на базата на библиографски подбор, извършван от членовете на Библиотечните съвети, действащи към всяка библиотека от мрежата, а също от научни работници и специалисти, привлечени от тези съвети. Това гарантира научнообоснован подход към текущото и ретроспективно комплектуване.

В единния фонд са включени и **уникални сбирки и библиотеки** на български учени, писатели, общественици — подарени или закупени от ЦБ. Във фонда на ЦБ има сбирка от старогръцки старопечатни книги (162 т.); от редки и ценни книги и периодика (1,120 т.); от отпечатъци на Л. Милетич, Ст. Младенов, Ст. Романски и др.; от микрофилми на старобългарски и други ръкописи, т. нар. “Синайска сбирка” (над 5000 заглавия); част от т. нар. “Царска библиотека” и т.н. От 1990 г. ЦБ е **основна депозитна библиотека** на скъпите издания на **Световната банка** в България. Осигурен е и безплатен онлайн пълнотекстов достъп до базите данни на Световната банка: e-library, WDI on-line, DEV data. Продължават да се получават като дар и **изданията на ООН**.

В абсолютни стойности ЦБ и в нейно лице всички специализирани библиотеки на БАН имат един от големите **годишни бюджети за комплектуване** сред библиотеките в страната. Това обаче не намалява остротата от недостига на средства за абониране на основни информационни източници.

С въвеждането на библиотечно-информационната система ALEPH500 и с развитието на Уебсървъра на ЦБ, силно се разнообразиха и **възможностите за достъп** до различни по съдържание онлайн информационни издания. През 2006 г. всеки сътрудник на БАН е имал възможност за денонощен онлайн достъп до SwetsWise, EBSCO, SpringerLink, SCOPUS, Faculty-1000 Biology и т.н.

По традиция ЦБ осъществява **абонамента с периодични научни издания** чрез най-авторитетни фирми в тази сфера, което гарантира възможно най-бърз за България достъп до хартиените издания. Абонаментът за уникалните онлайн издания (без хартиен еквивалент) се извършва чрез директно договаряне с фирмата разпространител, която често съвпада с фирмата производител, което пък осигурява максимално ниска цена за услугата.

В тази област има много, все още **нереализирани възможности** пред ЦБ и българските библиотеки като цяло. Очевидно е, че при едно кооперирано абониране (консорциум между група библиотеки с общи интереси) за определена група онлайн бази данни и научни списания може да се постигне по-голяма отстъпка и в крайна сметка по-ниски цени за всяка една библиотека. За сега реалните стъпки в това направление са много плахи и неефективни. ЦБ ще работи най-активно и занапред за изграждането на подобни кооперативни сдружения.

Пълнотекстовите онлайн варианти на научните периодични издания бързо се отдалечават от своя първоначален печатен вариант, като предоставят възможности за онлайн дискусии по всяка една статия. Често самите дискусии придобиват по-голяма тежест и значение и от публикацията, която ги е провокирала. Постепенно издателите започват да спират хартиените варианти на някои списания. Това ще е съдбата на преобладаваща част от научните периодични

издания, особено в областта на природните науки. Като резултат от този процес може да се очаква намаляване на ръста на цените, който в момента има експоненциален характер.

3. Библиотечни фондове и книгохранилища

Традиционно тежък и много труден за решаване проблем е въпросът с книгохранилищата на ЦБ и опазването на библиотечните документи. Фондовете на ЦБ са разположени в следните хранилища: 7 в централната сграда, 1 в района на физическите институти на 8-ми км и в с. Чуковезар (Драгоманско).

Във връзка с **опазването на фондовете** съществуват многобройни проблеми, които са свързани главно с недостатъчната площ на съществуващите книгохранилища и **най-вече** с недобрите за съхранение условия. Един от най-ефективните и безспорно икономически най-изгоден способ за съхранение е дигитализацията и съответно пълното прекратяване на достъпа до оригиналните издания до „по-добри“ времена, когато би била възможна тяхната скъпоструваща химико-биологична реставрация. Следва да се имат предвид световните тенденции по отношение на книгохранилищата. „Гладът“ за книгохранилища постепенно намалява и ще продължи да намалява, особено в случаите с академични, научни библиотеки. Това е съвсем естествен процес, като се има предвид стремителното преминаване на практически всички основни научни периодични издания към онлайн версии, с тенденция към прекъсване на техния хартиен вариант. Този процес е съпроводен и с възможности за онлайн достъп до пълния архив на всяко едно значимо научно списание. Това повишава изискванията към съществуващите книгохранилища, въвеждат се и се усъвършенстват повсеместно системите за контрол на различните параметри, при които трябва да се съхраняват колекциите.

Традицията при комплектуването на фондовете и тяхното съхранение, структурата на книгохранилищата не позволяват за сега да се разшири прекият достъп на читателите до повече части от колекциите на ЦБ, което е една съвременна тенденция в академичните библиотеки в развитите страни по света. За сега това се осъществява само за фонда на читалнята на ЦБ.

4. Каталогизирана и автоматизирана библиотечно-информационна система ALEPH500

От гледна точка на технологията за изграждане и обработка на книжния фонд в БАН, академичната библиотечната мрежа представлява строго йерархична структура. Сътрудниците на специалните библиотеки (СБ) са подчинени административно и се назначават от директора на съответните институти. Съгласно действащия в момента модел за работа, СБ от мрежата получават методична и консултантска помощ от ЦБ. Основните елементи от цикъла по каталогизация на постъпленията в БАН се извършват в ЦБ, която по традиция създава, поддържа и организира всички каталози в ЦБ и СБ (49 на брой).

Исторически ЦБ на БАН бе първата библиотека в България, която започна да провежда опити за внедряване на модерна библиотечно-информационна система, още в края на 70-те години, на базата на тогавашния Изчислителен център към Института по математика. За съжаление, тези опити прекъсват към 1986—1987 г. и никакви библиографски данни (на перфокарти) не оцеляват. Подобна е съдбата на почти всички други опити за библиотечна автоматизация в България до началото на 90-те години. Като единствено изключение може да бъде посочен някогашният ЦИНТИ, където този процес не бе прекъснат.

Анализът на технологичните, организационните и икономическите аспекти на въвеждането на една интегрирана библиотечно-информационна система в ЦБ и съответно в БАН даде възможност да се направят следните изводи: в тази сфера няма място за “домашни” софтуерни разработки; абсолютно безперспективно и в дългосрочен план икономически неефективно е да се въвежда в БАН единственият тогава на пазара в България (началото на 90-те г.) софтуерен продукт CDS-ISIS. Този продукт бе повече от настойчиво предлаган за въвеждане и в ЦБ. Тогава той беше сравнително добро решение за проблемите с автоматизацията в малки библиотеки. Това, че CDS-ISIS, и в краткосрочен и особено в дългосрочен план, е погрешен избор за няколкото големи библиотеки в страната, практически не се виждаше от библиотечната колегия и особено от ръководствата на някои от тях.

Българският опит с въвеждането на автоматизирани библиотечно-информационни системи е богат с неуспехите си. Този тъжен факт е резултат не толкова на липсата на средства (такива, макар и недостатъчно, българските библиотеки все пак получиха от ред международни институции), а поради липса на дългосрочна визия по отношение на тези проблеми. Даже библиотеки, които в началото на 90-те г., получиха целеви чуждестранни субсидии и можаха да получат добри, международно признати софтуерни пакети, претърпяха провал при въвеждането и експлоатацията на тези системи (библиотеката на Парламента, Централната медицинска библиотека и др.). Причините са доста комплексни — технологична, методологична и юридическа неподготовеност, но най-вече липса на организационна зрялост. Въвеждането на една библиотечно-информационна система до сега се схващаше от повечето библиотекари в страната като добавяне на още един по-съвременен “инструмент” за работа към вече съществуващите и използвани от десетилетия. Днес съвременната автоматизирана библиотечно-информационна система е един абсолютно необходим, но не и достатъчен елемент от това, което трябва да има и да може да прави всяка една библиотека, за да оцелее през следващото десетилетие. За успеха в случая е необходимо цялостно преустройство на библиотечната технология, нова стратегия за развитието на библиотеката в бъдеще.

ЦБ на БАН, последна от големите библиотеки в страната, въведе в експлоатация автоматизирана библиотечно-информационна система. Без съмнение, тя е най-успешно функциониращата и на практика единствената за сега в страната модерна система, адаптирана и развита от ЦБ според всички най-съвременни технологични изисквания.

През десетилетието преди 2000 г. в ЦБ следяхме и анализирахме световните технологични и пазарни тенденции в областта на библиотечно-информационните софтуерни продукти, библиотечни стандарти и формати. Този анализ продиктува в годините 2001—2002 вземането на поредица от концептуални решения, които предопределят развитието на ЦБ за следващото десетилетие. На 22 април 2001 г. ЦБ на БАН сключи договор с израелската фирма ExLibris Ltd за закупуване на интегрираната библиотечна система ALEPH500. Защо бе избран този продукт е въпрос, по който може да се говори и обяснява много. Ще спомена само едно съществено обстоятелство. Разработката и “адаптирането” на подобни софтуерни пакети е много трудоемка работа, изискваща доста време, за да бъде продуктът годен за разпространение. Пазарът за тези продукти е консервативен и не особено голям и богат. На практика, няма библиотечно-информационна система, която да се развива и функционира успешно през всичките 25 години, откакто се предлагат подобни софтуерни продукти. Единственото изключение е системата ALEPH. През тези години, с изменението на основните софтуерни платформи и идеологии, тя е пренаписвана 5 пъти от основи, от “сорсовете си”. През годините се появяваха добри библиотечно-информационни системи, но когато базовите софтуерни платформи се сменяха, тези системи загиваха. Това бе неуспех за фирмата разработчик, но бе трагедия за всяка една библиотека, закупила тази система. Пословичен е провалът от края на 90-те години на гиганта IBM и неговата успешно функционираща през 80-те и началото на 90-те години система DOBIS-LIBIS. Този провал бе истинска трагедия за библиотеките на Оксфордския университет!

Системата ALEPH бе една от няколко успешни библиотечно-информационни системи през 80-те и 90-те г., а днес тя (версия ALEPH500) определено е най-добрата в света. Тя функционира във водещите университети по света (Харвард, Масачусетския технологически и др.), както и във най-големите национални библиотеки — Британската библиотека, Китайската, Руската. За големия пазарен успех способства и това, че освен системата ALEPH500 фирмата ExLibris разработи и предлага редица други продукти като SFX, DigiTool, MetaLib, Verde — един прекрасен инструментариум, за да може всяка класическа библиотека да намери своето място като активен участник в това, което сега условно наричаме **Дигитална библиотека**.

Адаптирането на всяка софтуерна библиотечно-информационна система е свързано с избор на международен формат за каталогизация на библиотечните документи, даващ възможност за свободен обмен на библиографски данни с водещи библиотеки в света. Форматът трябва да осигурява прецизност и точност на записите, да е адекватен на динамично развиващата

се информационна среда и да отразява промените в нея, да е гъвкав с оглед специфичните особености на академичната библиотечна мрежа, да осигурява ефективност и оперативност. Най-големите библиотеки и библиотечни обединения в света използват формата MARC21 (Machine-Readable Cataloging 21 — машинночитаемо каталогизиране 21) за каталогизация на библиотечните си документи — Библиотеката на Конгреса и заедно с нея всички американски библиотеки, Националната библиотека на Канада и канадските библиотеки, Националната библиотека на Австралия и австралийските библиотеки, Британската библиотека, Руската държавна библиотека, библиотеки в Швеция, Финландия, Норвегия, Португалия, Испания, Франция, Германия, Унгария, Чехия, Словакия и т.н. В България, освен в ЦБ на БАН, международният формат MARC21 се използва в библиотеките на Нов български университет, Техническият университет и Американският университет в България.

От 1 януари 2003 г. ЦБ на БАН пристъпи към каталогизиране на всички новопостъпващи библиотечни документи, съгласно формата MARC21 и Англо-американските правила за каталогизация, 2 изд. (AACR2 — Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd ed.) (<http://aleph.cl.bas.bg/>). При това адаптиране бе отчетена спецификата на библиотечния софтуер ALEPH500, като се използва широката палитра от услуги, които той предоставя, както и особеностите и традициите на библиотечната мрежа в БАН. Моделите за библиографско описание, създадени според изискванията на MARC21 и AACR2, са съобразени и с дългогодишните традиции при каталогизиране на библиотечните документи в ЦБ. Библиографските записи се характеризират с дълбочина и аналитичност. Индексването е максимално детайлно, полетата за предметни рубрики се попълват със словесен израз на поставените индекси, чрез което се продължава традицията на систематичните каталози. Същевременно се спазват международните стандарти, в резултат на което чрез софтуерния протокол Z39.50 се осъществява обмен на данни с библиотеките по света и за сега само с две в България. От януари 2004 г. се постави началото на ретроконверсията на библиотечни документи от фондовете на ЦБ на БАН. Първа между тях бе колекцията на читалня “Акад. Стефан Панаретов”, която съдържа над 12,000 т. От май с. г. се пристъпи към пререгистрация на неперидични издания в базите данни на ALEPH500 от фондовете на специалните академични библиотеки. Така започна цялостната ретроконверсия на библиотечните каталози в БАН.

ЦБ на БАН е подготвила и модели за описание, според изискванията на MARC21 Concise Format for Authority Data. Едновременно с попълването на библиографската база започна и създаване на Оторизирана база за редни думи, които представят словесен израз на поставените индекси. Генерирането ѝ започва със създаване на оторизирани записи за автори — академици и член-кореспонденти, сътрудници на БАН, институции и временни колективи в структурата на Академията. Чрез записите в нея се контролират редните думи в библиографската база в областта на полетата за предметни рубрики, правят се препратки, стандартизират се йерархичните отношения между понятията. Базата е публикувана (<http://aleph.cl.bas.bg>). Чрез библиотечния софтуер ALEPH500 тя е в помощ на библиографското търсене, тъй като отразява авторската отговорност.

Създадени са и модели за описание, съгласно изискванията на MARC21 Concise Format for Holding Data. Те отразяват филиалната структура на академичната библиотечна мрежа, принципите на сигниране и са съобразени с библиотечния софтуер ALEPH500. Съставени са 34 модела за описание на публикационната схема на периодичните издания, в съответствие със спецификите на модула “Периодични издания”, които подпомагат библиотечните специалисти в ежедневната им работа.

От юни 2004 г. ЦБ на БАН обменя библиографски данни с OLIS (Oxford Library Information System), MALMAD (Israel Center for Digital Information Services), Руската държавна библиотека, Библиотеката на УАН. От октомври 2004 г. могат да се ползват и библиографски записи от библиотеките на Нов български университет и Техническият университет в София. Конгресната библиотека на САЩ даде висока оценка на записите, направени в ЦБ на БАН, и ѝ делегира права на **методичен център за разпространение на формата MARC21 за България**, в резултат на което тя предоставя консултации на библиотеки в страната, работещи с него.

За да продължи успешно процеса на ретроконверсия на каталозите в БАН, както и приобщаването към този процес на всички специализирани библиотеки, бе набелязана **програма** за следващите 5–6 г., която включва: продължаващо **обучение** на библиотечни специалисти; **превод** на основните документи, необходими при работа с формата MARC21; **редакция** на топографския каталог и **ретроконверсия** в ALEPH500 на библиотечните колекции в ЦБ на БАН; **разширяване** на ретроконверсията и присъединяване на всички специални библиотеки към нея; **постепенно разширяване** обхвата на електронния каталог; **публикуване** на поредица от статии за представяне дейността на ЦБ на БАН и т.н.

5. Възможни форми за самофинансиране

Изграждането на механизми за саморазвитие (в това число и за самофинансиране) на редица дейности, свързани с библиотечно-информационната система, е друга основна задача пред управлението на ЦБ. Тя произтича от необходимостта за разумна икономическа основа на библиотечно-информационния обмен, вътре в БАН и вън от нея. Тъй като информацията е стока с определена стойност, поставянето на библиотечно-информационната дейност в рамките на стоково-паричните взаимоотношения е важен въпрос. Той зависи много от законовата и нормативна уредба на национално и вътрешноакадемично равнище.

В ЦБ започнахме да търсим обективни измерители на изразходвания труд и критерии за неговата ефективност. Това е един необичаен, но неизбежен за българските библиотеки процес. Прави се опит да се разграничат активните и пасивни страни в информационния обмен, донорите и реципиентите, обективно съществуващите различия между фундаменталните и приложните дисциплини от една страна и това, което се нарича развойна дейност. Възможности за самофинансиране се търсят в следните няколко аспекта:

– **Информационен маркетинг на ЦБ в контекста на Internet:** а) Създаденият **локален възел на Internet** в ЦБ прави възможен достъпа до различни справочни и пълнотекстови бази данни по света. На тази основа специалистите от научната група към ЦБ и справочно-библиографския отдел могат да създават и изпреварващо да предлагат много по-разнообразни платени информационни продукти на вътрешния и външен пазар. б) Чрез **Уебсайта** на ЦБ всеки посетител има достъп до масиви от информация, генерирани в ЦБ и други, достъпни от IP пространството на БАН, на абонаментна основа чрез ЦБ. Това дава възможности на ЦБ за бърз и ефективен международен информационен маркетинг.

– **Създаване и разпространение на информационни продукти** по външна и вътрешна за БАН поръчка с предхождащо маркетингово проучване. През последните 10 г. по наша инициатива беше поставено началото на разработката на информационни продукти като: база данни EUROMECUM, база данни “Екологически проекти в България”, база данни „Чуждестранна българистика” (съвместно със Съвета за чуждестранна българистика), както и редица други, по-малки проекти главно за международни информационни агенции. В рамките на проекта CULTIVATE (5-та Рамкова спогодба на ЕС) бе създаден специализиран Уебсайт, чрез който се реализира достъп до редица бази данни, имащи отношение към библиотеките, архивите, музеите в България и страните-членки на ЕС;

– **Все по-активно участие в международни проекти с външно финансиране.** В момента ЦБ е страна в два проекта (6-та Рамкова спогодба на ЕС), очакващи крайното решение на Европейската комисия, както и в още един (6-та Рамкова спогодба на ЕС);

– **Издаване и разпространение в печатен вид** на някои от споменатите бази данни;

– **Платено информационно-справочно консултиране и обучение.**

Не бива обаче да се мисли, че всички изброени по-горе дейности могат да дадат задължително решение на финансово-ресурсните проблеми на ЦБ. Големите и нетрадиционни задачи, които стоят пред библиотечната мрежа на БАН, изискват и добре обмислена политика по отношение на **кадровото осигуряване** на новите технологични процеси в ЦБ.

6. Издателска дейност — класически и Интернет-базирани форми. Телекомуникации, софтуер, хардуер

Традиционно ЦБ е инициатор и създател на справочно-библиографски и информационни издания и справочници: научната библиография „Пушкин в България”, „Математици и химици, завършили СУ до 1944 г.”, престижното издание „Българска академия на науките. Членове и ръководство. (1869–2004)”, които по своята пълнота и прецизност са уникални. ЦБ продължава да издава и своята авторитетна поредица „Проблеми на специалните библиотеки”.

Много бързо след 1996 г., когато бе създаден, уебсайтът на ЦБ завоюва популярност сред широк кръг потребители. Той запази своите основни черти и предназначение, като премина през технологични и съдържателни трансформации. От 2 години чрез него всеки посетител може да има достъп и до онлайн каталога на ЦБ, до различна по вид и характер информация — от една от най-добрите за България виртуални художествени галерии до пълнотекстови научни списания и архитектурни забележителности на България. Създаден от края на 1996 г., уебсайтът на ЦБ е портал и към международни проектни инициативи (първи по рода си в България), „приютявайки” уебсайтовете на редица институти на БАН в центъра на София.

Макар и скромно, според сегашните си ресурсни възможности, ЦБ тръгна по пътя към **Дигиталната библиотека**. Изключително перспективната съвместна дейност със Съвета за чуждестранна българистика по компютърна обработка на средновековни славянски ръкописи, както и сключеният договор с Британската библиотека, са движение в тази посока. ЦБ притежава и изключително ценна за страната колекция от микрофилми със средновековни ръкописи. В края на 2004 г. започнахме дигитализацията на микрофилмите с ръкописи, получавани от Британската библиотека в рамките на съвместния договор. Целта е цялата колекция на ЦБ от микрофилми да бъде дигитализирана и направена достъпна за специалистите чрез уебсървъра на ЦБ. Ще се стремим да си доставим професионален скенер за микрофилми, с което процесът по дигитализация на микрофилмовата колекция ще се ускори значително. Необходим е и професионален скенер за дигитализация на колекциите от редките книги, вестници и списания. В случая дигитализацията е и единственият за сега способ за презервация на тези уникални сбирки. В това отношение ЦБ може и ще предложи различни съвместни проектни инициативи и на колегите от Научния архив на БАН.

За да може това нарастващо “дигитално” богатство да бъде бързо и ефективно достъпно за учените и читателите, ЦБ ще трябва да се сдобие и с още няколко специализирани, лицензионни софтуерни продукти и разбира се с още сървърни мощности. Това е достойният път напред за всяка библиотека, а още повече за Централната библиотека на БАН, където се съхранява част от националното книжно и архивно богатство на България.

7. Перспективи — цели, задачи и проекти

В езика, използван днес от международната библиотечно-информационна среда, два са най-характерните термина, прилагани заедно с по-класическото понятие „библиотека”, а именно — „Дигитална библиотека” и „Метаинформация” или “Метаданни”. Според мен, формалният български еквивалент на дигитален, терминът „цифров”, семантически е много „по-беден”, затова ще използвам термина “дигитален”.

Съчетанието **Дигитална библиотека** доминира от няколко години в медийното пространство (от проекта за Национална стратегия за Дигитална библиотека, представен пред Президента и Сената на САЩ, до приоритетите на 5-та и 6-та Рамкови спогодби на ЕС). Съвсем естествено е, редом със съчетанието Дигитална библиотека да стои понятието „Метаинформация”, „Метаданни”, тъй като и „Дигиталната библиотека” като библиотека изисква структурирани, организирани масиви от данни, информация, а това предполага наличието на множество индекси, вторични данни и аналитична информация, извлечени и организирани в поредица от метаравнища (вж <http://www.lesk.com/mlesk/>). Ще приемем подразбирането на едно интуитивно, емпирично схващане за това понятие, споделяно от повечето професионалисти, а и

като че ли възприемано адекватно и от повечето образовани хора днес по света — **колекции от дигитални обекти (текстове, образи, мултимедийни файлове и пр.), с множество равнища от метаданни, индекси, йерархически връзки, хипервръзки и пр.** За съжаление, понятието **Дигитална библиотека** в български условия и реалности предизвиква в редица среди, включително и на високо държавно равнище, най-малкото „здрав“ скептицизъм.

Информационната среда е във висша степен интернационална и е максимално подчинена на глобалните икономически и пазарни тенденции, а те в случая са достатъчно ясни и неотвратими. Човечеството генерира всяка година към 2 екзабайта (милиард милиарда 8 битови байта) информация или по 250Mbt на всеки човек. От този поток само 0.003% е върху хартиен носител (според изчисленията на Peter Lyman и Hal Varion от университета в Бъркли — САЩ). Според един друг анализ на фондация Мелон, **средностатистическата академична библиотека в САЩ вече е изчерпала (към 2000 г.) всякакви възможности за финансово ресурсно осигуряване!** Доста песимистичен извод, за да си позволим ние в БАН и в България като цяло, най-малкото съмнение, колебание, забавяне по пътя, по който трябва да вървим.

БАН има изключително богати, уникални колекции от архиви, бази данни и пр., които могат да бъдат обект на разработка на различни по своя статус научно-приложни проекти, чиито крайни резултати да бъдат съществен и много търсен елемент от бъдещата **Дигитална библиотека на БАН, на България**. В този контекст и като имам предвид сегашното състояние (ресурси, кадри, технологии и идеи) на ЦБ, ще структурирам една група **идеи и научно-приложни дейности**, по които ще се работи в ЦБ през следващите 5-6 години: **Интернет и управление** на информационните ресурси; **Информационно търсене, средства и стратегии; Организация и управление на колекциите** от електронни ресурси, както и на обслужването с тях; **Проблеми и задачи, възникващи при процеса на цялостната конверсия** на съществуващите класически форми на библиографски данни (каталожни картички) от библиотечната система на БАН в онлайн каталога; **Проблеми, свързани с библиографските формати и стандарти; Подготовка и преминаване на някои по-специфични библиотечни колекции** от класически формати и стандарти за описание към по съвременни и адекватни за Интернет-реалностите платформи (например тагиращи езици, като XML и пр.); **Специфика на електронната научна издателска дейност; ЦБ може и трябва да има водеща роля на медиатор** при трансформацията на ред издателски схеми и модели, функциониращи в БАН, към нови електронни такива. (ЦБ вече е страна в реализацията на някои съвместни издателски инициативи — информационния бюлетин „Булгарика/Bulgarica”); **Икономика на организацията и управлението** на съвременните информационни ресурси; **Каталогизиране и индексирание** на електронните информационни ресурси; **Проблеми, свързани с извличането на мета-информация; Създаване на семантични структури** за дигитални колекции и библиотеки и връзки между различните им структурни елементи. Ефективност на търсенето; **Проблеми на архивирането**, презервацията при Дигиталните библиотеки; **Стратегии и евентуални проекти за дигитализацията и конверсията** на определени библиотечни и архивни колекции в БАН; **Организация и управление** на колекциите от електронни ресурси и авторското право; **Инфраструктури на управлението** на електронни информационни ресурси.

През последните 2—3 години успешно стартираха редица значими **съвместни научно-приложни проектни инициативи**, в които ЦБ е един от участниците, и може и трябва да играе ролята на активен медиатор, имащ съответното “know-how”, кадрови, организационни и технологични възможности за тяхната практическа реализация, заедно с други колективи и институти от БАН и извън БАН. Сред тях са: **съвместният проект с Института за литература** за прехвърляне на изключително ценната аналитична библиография на българските автори от обикновена картотека на ИЛ във вид на интерактивна онлайн база от данни върху системата ALERH500; **съвместният проект с Института за литература и Британската библиотека**; неотдавна **подписаното рамково споразумение между ЦБ и Библиотеката на Руската АН в Ст. Петербург** за съвместна обработка на части (поне за сега) от техните колекции от славянски (български) ръкописи; **чуждестранната българистика** — съвместно

със Съвета за чуждестранна българистика, относно база от данни за българистичните центрове в чужбина; *участие на ЦБ в изграждането и поддържането на уникалната база от данни и уебсайта на Института по балканистика; сътрудничество с библиотеките на университети в Израел; сътрудничество с библиотеката на Унгарската академия на науките; проектът CULTIVATE (от 5-та рамкова спогодба на ЕС); контакти с Архивите на НАТО; сътрудничество с Музея на София* и пр.

Всички тези проектни разработки и участия са възможни само в една много широка международна кооперация и сътрудничество. Те са резултат и на доброто име, с което се ползва през последните 10 години ЦБ в международната професионална колегия и на множеството активни лични международни контакти и връзки, осъществени през тези години. Резултатът — **ЦБ е търсен партньор за международни проекти**, с много широк спектър на професионални интереси.

Всяка една научно-приложна идея и разработка, имаща отношение към библиотечно-информационната среда, е немислима без тя да бъде разглеждана в най-широк международен контекст и по възможност с международно участие. Това на практика е доста труден процес, защото българската библиотечно-информационна инфраструктура изостана и изоставя неимоверно много от съвременните тенденции. Библиотечно-информационната среда е максимално ефективна, когато функционира кооперативно, с равноправни в професионално отношение партньори. Ето защо ЦБ е повече от мотивирана да способства и помага за развитието и израстването на българската библиотечно-информационна мрежа като цяло и на всеки един неин член по отделно.

Дълбоко съм убеден, че с така оформените цели и задачи, в това число и научно-приложни, **ЦБ има възможност и занаяпред да бъде естественият български технологичен лидер в библиотечно-информационната среда.**